

Van boegbeeld tot boegbeeld.

Onderzoek naar gentrificatie op de NDSM-Werf.

Universiteit van Amsterdam
Mees Deknatel – 11283645
Werkgroep 6 – Keje Boersma
22-01-2018
Woorden: 4.839

Bron: Wikipedia (2014)

Inhoudsopgave

Inleiding	P. 3
Theoretisch Kader - I Bij groei hoort krimp	P. 4
Verschillende denkwijzen	P. 6
Theoretisch Kader - II Visieverschillen	P. 7
Dataverzameling	P. 9
Discussie	P. 10
Geschiedenis van de NDSM-Werf	P. 10
Wie krijgt de locatie?	P. 11
Toekomstperspectief NDSM-Werf	P. 13
Conclusie	P. 14
Literatuurlijst	P. 15

Inleiding

Een van de locaties, die ik tijdens de Stadslab-opdracht heb bekeken, was de NDSM-Werf. Op deze locatie viel voornamelijk op hoe kunst, cultuur en historie in elkaar waren gevlochten. De oude loodsen, de hippe ateliers, de enorme hoeveelheid graffiti en andere *street art* gaven mij het gevoel dat er een goed verhaal achter de scheepswerf school. Na enige tijd rondkijken kwam ik bij een expositie over de toekomstige plannen van de gemeente. Ik zag veel tekeningen met veel grote gebouwen, waar een groot aantal mensen zouden moeten gaan wonen. Meteen werd mijn eerdere interesse gevoed met een drang om dit verder uit te zoeken.

Na het bezoeken van een aantal internetsites kwam ik al gauw tot de conclusie dat er een vorm van *gentrificatie* had plaatsgevonden. Echter wist ik nog niet precies wat dit betekende en kende ik het begrip voornamelijk van mijn Aardrijkskundelessen op de middelbare school. Later tijdens het eerste blok van het vak Inleiding Planologie kreeg ik meer grip op wat *gentrificatie* precies was. Dit zal in het theoretisch kader verder worden uitgelegd.

Bij het zoeken van een casus en onderwerp voor dit vak was het voor mij meteen duidelijk. Ik wilde de NDSM-Werf gaan onderzoeken. Direct heb ik contact proberen te leggen met inwoners van de buurt, voor mogelijke interviews.

Kunstenaars die een buurt hip maken, dit leek mij niet alleen een schoolvoorbeeld van *gentrificatie*, maar ook een ontzettend interessant onderwerp. Door de toekomstplannen die ik al eerder voorbij had zien komen werd mijn onderzoeksvraag meteen geformuleerd. Daarnaast werd voor mij duidelijk de ontwikkelingen in dit gebied een actueel proces zijn. Dit geeft relevantie aan het onderzoek. Het proces dat hier op dit moment plaatsvindt heeft veel weg van *gentrificatie*. Dit is ook te zien aan een van de grote graffiti leuzen op de muur van de loods. "Make Art Not Money" luidt de leus, wat de stem van de kunstenaars perfect aanduidt. De grondprijzen worden duurder en er komen steeds meer plannen om het imago te veranderen van vrijplaats tot bedrijventerrein. Dit leek voor mij zelfs op een klassiek voorbeeld van *gentrificatie*. Vandaar ook de onderzoeksvraag:

In hoeverre is de ontwikkeling van de NDSM-Werf een prototype van het gentrificatieproces?

Deze vraag ga ik beantwoorden aan de hand van een tijdslijn. De vroegere ontwikkelingen kunnen voor mij duidelijkheid scheppen over de handelingen van nu. Om te beginnen ga ik de historie van de locatie uitzoeken, waarna ik de gebeurtenissen beschrijf die ervoor hebben gezorgd dat de NDSM-Werf is, zoals hij is. Hierna zal ik afsluiten met het toekomstperspectief voor de NDSM-Werf, aan de hand van een aantal interviews. In deze interviews ga ik er proberen achter te komen of de kunstenaars zelf denken dat de uitermate bijzondere sfeer die in het gebied hangt nog zal blijven. Daarnaast wil ik onderzoeken hoe de nieuwe plannen invloed hebben op de kunstenaars die daar wonen en/of werken.

Bron: <https://stedenintransitie.nl/interview/eva-de-klerk-spoort-mensen-aan-om-op-eigen-kracht-hun-omgeving-vorm-te-geven>

Bron: <http://www.burospelenblog.nl/163085619>

Theoretisch Kader

In dit theoretisch kader zal ik proberen alle concepten die worden gebruikt in het onderzoek zo goed mogelijk uit te leggen. Vervolgens zullen deze termen in de tekst voorkomen zonder enige uitleg. Na het lezen van het theoretisch kader zal u, de lezer, genoeg kennis hebben om de begrippen te begrijpen. De begrippen die besproken zullen worden staan in het onderstaande schema benoemd. Om het overzicht te bewaren zal ik het theoretisch kader opdelen in twee stukken, eerst zullen de, in deze tekst, belangrijkere begrippen besproken worden. Daarna zullen de begrippen, waar minder nadruk op ligt in dit onderzoek, aan de orde komen.

<i>Gentrificatie</i>	Phil Hubbard (2016)	I (Meer nadruk)
<i>Direct displacement</i>	Fenne Pinkster (2016)	I
<i>Indirect displacement</i>	Peter Marcuse (1985)	I
<i>Technocratische planning</i>	Peter Marcuse (2011)	I
<i>Social reform planning</i>	Peter Marcuse (2011)	I
<i>Social justice planning</i>	Peter Marcuse (2011)	I
<i>Place-making</i>	John Friedmann (2010)	II (Minder nadruk)
<i>Place</i>	Robert Beauregard (2013)	II
<i>Site</i>	Robert Beauregard (2013)	II
<i>Othering</i>	Henk van Houtum (2010)	II

I Bij groei hoort krimp.

Gentrificatie is een term die vaak wordt genoemd in de volksmond, maar vaak ook op een manier die niet juist is. In dit onderzoek ligt de grootste focus op *gentrificatie* en beschouw ik dit ook als hoofdconcept. Dit concept wordt verder uitgewerkt in het artikel geschreven door Phil Hubbard (2016). De definitie die Hubbard (2016) geeft voor *gentrificatie* is:

“Gentrification is the process by which poor neighbourhoods are transformed by an influx of affluent homebuyers and renters. In some instances, this involves individual gentrifiers buying existing properties and transforming them (often with governmental subsidy); in others, it involves the wholesale replacement of low-income housing with prestigious apartments by corporate developers.” (Hubbard, 2016 – p.221).

Hiermee bedoelt Phil Hubbard (2016) dat er investeringen in een wijk van buitenaf komen, die verschillende huizen in de buurt opwaarderen. Dit gebeurt vaak in plaats van huizen waar mensen met lagere inkomens in wonen. Echter maakt het volgens Hubbard (2016) niet uit wie de rol als *gentrifier* inneemt, de uitkomst is namelijk voor hem altijd *displacement*.

Volgens hem zijn er in alle steden locaties waar meer sprake is van armoede dan op andere plekken in de stad. In dit onderzoek is dat de NDSM-Werf door haar verloederde, vervallen karakter rond 1990. De gemeente en projectontwikkelaars werkten bij deze situatie samen om een betere sociale mix te bereiken. Dit proberen ze te doen aan de hand van diversifiëring van de huizensamenstelling, zodat er geen wijken meer bekend staan om hun armoede.

Het idee achter de diversifiëring van de huizensamenstelling is dat het mixen van huisbezit zou leiden tot een beter sociale mix, wat vervolgens dan weer zou leiden tot positieve effecten voor de armere bevolking en tegelijkertijd ook voor de gehele buurt. Echter gebeurt er vaak in de realiteit iets anders. Projectontwikkelaars zorgen ervoor dat de gemarginaliseerde groep door hogere prijzen volledig uit de buurt wordt gedreven. Dit is het volgende concept wat wordt besproken in dit theoretische kader.

Een van de gevolgen van *gentrificatie* wordt besproken in het artikel van Fenne Pinkster (2016). Zij bespreekt hier *indirect displacement*:

“For example, studies on place-based displacement of lower class residents in gentrifying neighbourhoods have shown that long-term residents may come to experience a sense of estrangement from their surroundings as a result of a growing mismatch between neighbourhood identity and their own social (and in particular, class) identity (Davidson, 2009). These findings indicate that as neighbourhoods are impacted by, and change due to, economic, political and social processes at higher spatial scales, so may residents’ relationship to them. This paper explores the circumstances under which neighbourhood belonging – understood here as the degree to which residents feel at home in and identify with a neighbourhood – decreases or transforms into a sense of estrangement, which may subsequently translate into tensions between different groups of residents and between residents and governing institutions (Duyvendak, 2011).” (Pinkster, 2016 – p. 873).

Hiermee bedoelt Fenne Pinkster (2016) het feit dat door verandering van de sociale mix de gemarginaliseerde groep langzaam verdwijnt. Dit is indirect omdat de mensen die wegtrekken uit de buurt wel zouden kunnen blijven. Zij voelen zich echter niet meer thuis in de buurt vanwege het volgende onderdeel van dit concept. Er is ook een directe vorm van *displacement* die in de volgende alinea besproken wordt.

In de tekst geschreven door Peter Marcuse (1985) vond ik de term *direct displacement*. In zijn tekst citeert hij:

“An example of the first form of direct displacement is when landlords cuts off heat in a building, thereby forcing the occupants to move out. The second form of direct displacement is when the landlord raises the rent beyond the occupants’ ability to pay, and forces them to move. The first type of direct displacement is physical, the second economic.” (Marcuse, 1985 – p.205).

Peter Marcuse (1985) bedoelt dus met *direct displacement* dat er achter de verwijdering forcering zit.

Direct displacement heeft invloed op *indirect displacement* door het feit dat de gemarginaliseerde bevolking langzaam weg wil trekken omdat er in de buurt steeds minder mensen wonen waar zij een klik mee hebben.

Naast de tekst die gebruikt is om *direct displacement* verder uit te leggen wordt er ook een andere tekst van Peter Marcuse gebruikt. In het artikel *“The three historic currents of city planning.”* Geschreven door Peter Marcuse (2011) bespreekt Peter Marcuse de drie verschillende stromen binnen de planning. Die spelen in het geval van de NDSM-Werf een grote rol in hoe deze buurt zich heeft ontwikkeld.

Verschillende denkwijzen

Peter Marcuse (2011) verdeelt de planologie in drie verschillende stromingen. Dit onderscheid is gebaseerd op hoe de planning ontstaat of wie er aan het hoofd staat als het gaat om beslissingen over de bouw.

De eerste van de drie stromingen is de *technocratic planning*. Deze stroming draait vooral om efficiëntie als doel, met civiele techniek als middel. De beslissingen komen volgens Marcuse (2011) van boven, en ethiek (waarde en principes) spelen een kleine rol. De beslissingen worden genomen gebaseerd op wetenschappelijke kennis. In het geval van de NDSM-Werf zijn het de gemeente en de projectontwikkelaars die voornamelijk bezig zijn met technocratische planning.

Technocratische planning is echter niet de enige stroming binnen de planologie. Er zijn namelijk twee andere stromingen: *social reform* en *social justice*. Deze beide stromingen focussen zich voornamelijk op maatschappelijke verandering en sociale hervormingen. Echter is de manier waarop zij dit willen bereiken anders.

De eerstgenoemde, *social reform*, is ontstaan in de tijd van de industrialisatie. Door de lange werkuren en slechte levensomstandigheden van alle werknemers werd er een manier bedacht om dit aan te pakken. Planning voor de burgers. *Social reform planning* heeft een beperkte diepte, reikwijdte en burgerparticipatie. Deze stroming binnen de planologie zorgt volgens Marcuse (2011) niet voor fundamentele veranderingen. Alle beslissingen die werden genomen binnen deze stroming van planning hadden een verbetering van de leefomgeving van de mens tot doel. Bijvoorbeeld het gebruik van groen, om de ongezonde omgeving tegen te gaan. Marcuse (2011) geeft ook aan dat het verbeteren van de negatieve externe effecten van industrialisatie wordt gedaan voor welvaartsaspecten, en niet omwille van economische overwegingen. Tenslotte focust *social reform planning* op het behalen van een democratisering van stedelijke planning.

Social justice, oftewel sociale rechtvaardigheid, wordt door Marcuse (2011) gekenmerkt door haar activistische karakter en haar directe confrontatie met de macht. Waar *social reform* alleen focust op het bereiken van democratisering van planning, gaat *social justice planning* nog een stapje verder in het feit dat ze planning vanaf onderop willen bereiken.

Deze verschillende stromingen zijn van belang aangezien er een interessante combinatie van de stromingen plaatsvindt op de NDSM-Werf. Dit zal besproken worden in het volgende deel van dit onderzoek.

Iedereen kijkt anders naar de NDSM-Werf, projectontwikkelaars zien een andere toekomst dan de bewoners. Het concept *place-making* is daarop van toepassing. Dit concept zal in de volgende alinea besproken worden.

II Visieverschillen

De tekst van Friedmann (2010) bevat een citaat dat de definitie van *place-making* omschrijft:

“The neighborhood is cherished for very different reasons: because it has places of encounter where people reaffirm each other as who they are, or comment on the day’s events; because life has a certain rhythm with which all are familiar and to which all expectantly look forward; because there are places that are “sacred” to the people; and because there are special places of gathering where events important to the community transpire.” (Friedmann, 2010 – p. ...162).

Place-making is dus in feite alle handelingen van de mens die ervoor zorgen dat een plaats is, zoals hij is. Deze handelingen zorgen ervoor dat plaatsen ‘heilig’ worden. Daarnaast is volgens Friedmann (2010) het verwijderen van gebouwen het tegenovergestelde wat je kan doen als het gaat om *place-making*. Dit leidt tot een averechts effect.

Op het moment dat de grote stroom kunstenaars naar de loodsen trokken door middel van het broedplaatsbeleid, begon *place-making* op de NDSM-Werf. De kunstenaars en andere loods gebruikers creëerden een aparte sfeer die nergens anders te vinden was in Amsterdam (NDSM Open, 2017). De kunstenaars waren volgens Stuart (2018) de eerste drie jaar vrij om te doen wat hun hartje begeerde. Hierdoor is deze plaats zo eigen geworden, de kunstenaars hadden vrij baan, totdat de bureaucratie, in vorm van de gemeente, aan de touwtjes begon te trekken.

Zoals eerder verteld in dit onderzoek, zag de gemeente de mogelijkheid achter de NDSM-Werf, die door middel van staatsgeleide gentrificatie bereikbaar zou zijn. De gemeente zag een toekomst waarbij er grote woningcomplexen naast het culturele monument, genaamd de NDSM-Werf, zouden staan. Haar ideale ligging ten opzichte van het centrum gaf hiervoor al genoeg reden.

De overheid en projectontwikkelaars zien buurten in een ander perspectief dan de bewoners zelf. Deze verschillende blik op gebouwen valt uit te leggen aan de hand van twee termen die in de tekst van Beauregard (2013) worden gebruikt: *site* en *place*. Een *place* is een locatie waar veel persoonlijke ervaringen aan vast zitten, die een rol spelen in het dagelijks leven. Deze gebeurtenissen hebben vaak een symbolische of emotionele waarde voor de gemeenschap (Beauregard, 2013).

Een *place* kan echter tegelijkertijd ook een *site* zijn. In de tekst van Beauregard staat een citaat dat deze uitspraak ondersteunt: *“Sites were once places (and will be again if the planners and developers are succesful) and thus are best thought of as a place in transition”* (Beauregard, 2013 – p.286). De projectontwikkelaars hebben veel minder met de locatie, vanwege de afwezigheid van emotionele connectie. De projectontwikkelaars zien alleen wat de locatie zou kunnen worden, waar zij van vinden dat het beter is voor de buurt.

De overheid en projectontwikkelaars zagen de NDSM-Werf gebied als toekomstig handelsgebied. Zij hadden geen emotionele connectie met de gebieden rondom de oude, vervallen loodsen. Zij zagen de kansen die de locatie te bieden had. Deze groep zag de NDSM-Werf dus als een *site*. Daartegenover stonden de kunstenaars die al een tijd lang in de loodsen hun plek hadden gevonden. Zij hadden een emotionele connectie met de plaats en zien de oude, vervallen loodsen als een rustieke, open leefomgeving, oftewel een *place*.

In het verhaal van de NDSM-Werf kunnen er twee partijen worden benoemd. Aan de ene kant van het verhaal staat de gemeente, die samenwerkt met verschillende projectontwikkelaars. Aan de andere kant staan de kunstenaars en de andere gebruikers van de loods. Terwijl ik mijn interview met Bart Stuart en Klaar van der Lippe aan het voorbereiden was merkte ik nog niet dat er een soort onbesproken rivaliteit tussen beide groepen was, maar achteraf kon ik hier wel sporen van vinden. In het interview kwam in een lichte vorm van een wij – zij situatie naar voren. Wij, de mensen die de sfeer van NDSM-Werf willen behouden. Zij, die willen profiteren van de unieke sfeer.

Dit valt te vergelijken met een concept benoemd door van Houtum. Dit concept is bekend onder de naam: *othering* (Van Houtum, 2010). Hiermee bedoelt van Houtum de productie van categorische verschillen tussen ons en hen, oftewel wij en zij. Dit zorgt in veel gevallen voor sociaaleconomische en sociaal-culturele competitie. In het geval van de NDSM-Werf wordt er een duidelijk verschil tussen beide groepen geschetst, door middel van de plannen, voor de werf. Waar de gebruikers voor behoud strijden, strijdt de gemeente voor verandering.

Beschrijving dataverzameling

Aan het begin van het onderzoek ben ik voornamelijk op websites gaan kijken over de NDSM-Werf. Deze websites gaven mij een goed overzicht over de historie van de locatie. Na het hebben van een redelijke hoeveelheid achtergrondinformatie, ben ik naar de NDSM-Werf toegegaan. Daar heb ik twee uurtjes rondgelopen om te kijken of ik iets zag wat mij opviel.

Het rondlopen gecombineerd met de achtergrondinformatie bracht mij op een muurschildering waar ik al eerder een tijdje naar had gekeken. Op deze muurschildering stond “MAKE ART NOT €”.

Bron: <http://www.travelmag.com/articles/amsterdam-noord/>

Ik heb toen contact opgenomen met een groep jonge volwassenen die *street art* rondleidingen gaven en heb gevraagd wat zij van deze leus afwisten. Zij vertelden mij meer over de huidige gebeurtenissen en verwezen me naar een aantal bronnen om verder te komen in mijn onderzoek.

Binnen deze bronnen stond de website van Bart Stuart en Klaar van der Lippe. Na het bekijken van de website had ik meteen door dat ik een interview moest afnemen met dit duo. Daarnaast kreeg ik ook te horen over een van de pioniers van de NDSM-Werf, namelijk Eva de Klerk. Na een aantal e-mails heen en weer heb ik haar boek “*De stad als Casco*” gekocht. Dit boek is onlangs uitgekomen en gaat over haar periode als initiatiefnemer voor de kunststad. Ik heb helaas niet genoeg tijd gehad om dat helemaal door te spitten, maar het gaf mij in ieder geval een goede indicatie dat mijn onderzoek de goede kant opging.

De informatie die ik heb gevonden is ontzettend relevant, aangezien dit zich allemaal nu afspeelt. Natuurlijk heb ik het ontstaan van deze uiterst unieke locatie gemist, maar daarvoor in de plaats heb ik interviews afgenomen met kunstenaars, die daar al jaren actief zijn.

Discussie

Ik heb helaas maar de tijd gehad om één kunstenaarsduo te interviewen. Ik heb dus niet een steekproef genomen die groot genoeg is om garant te staan voor alle kunstenaars op de NDSM-Werf. In mijn interview heb ik echter wel vragen gesteld om erachter te komen of de informatie die het kunstenaarsduo mij verkondigde representatief was voor dit onderzoek.

Ook had ik misschien nog wat meer de praktijk van de planologische kant willen bekijken. Een structuurvisie of beleidsplan begrijpen was een goede stap in de richting geweest om een sterker argument te kunnen maken. Echter was het voor mij duidelijk dat er in het onderzoek twee verschillende kanten waren op dit gebied. De ene kant wilde bouwen, de andere kant wilde behouden.

Ik zou zeker nog door willen gaan met dit onderzoek op het moment dat ik daar tijd voor heb, na het aanschaffen van het boek van Eva de Klerk ben ik steeds meer geïnteresseerd geraakt in de ontwikkelingen. Ik zou echter dan in de toekomst proberen een persoonlijk interview te regelen, aangezien dat een beter beeld geeft dan e-mail contact.

De geschiedenis van de NDSM-Werf

In het jaar 1894 werd de Nederlandsche Scheepsbouw Maatschappij opgericht, dit bedrijf fuseerde later met de Nederlandsche Dok Maatschappij. Hiermee was de NDSM geboren. Nederland had eerst een vooraanstaande rol in de scheepsbouwindustrie ten tijde van de VOC. Volgens de officiële website van de NDSM-Werf wilden de Nederlanders met de oprichting van de NSM een doorstart laten maken door het bouwen van moderne ijzeren schepen met mechanische aandrijving (ndsm.nl, z.j.). Dit bouwproces belandde na een aantal omwegen bij de locatie in Amsterdam-Noord, waar dit onderzoek heeft plaatsgevonden. In de tijd na de Tweede Wereldoorlog kende de NDSM haar glorie dagen. Belangstelling vanuit de hele wereld naar deze ijzeren kolossen zorgde ervoor dat de NDSM-Werf een boegbeeld van de Amsterdamse economie werd (stichting-ndsm-herleeft.nl, z.j.).

Hoewel de NDSM-Werf toentertijd een bijna iconische betekenis had in Nederland, gold dat niet voor heel Amsterdam-Noord. Zo vertelt Eva de Klerk, één van de vele initiatiefnemers voor het realiseren van het kunstdorp, dat Amsterdam-Noord een slecht imago had (SFU DutchDesign, 2011). Arbeidsmigranten, die door het aantrekken van de economie naar Amsterdam kwamen, belandden in Amsterdam-Noord. Deze zogenaamde gastarbeiders kwamen volgens onderzoek van Musterd (1996) voornamelijk uit mediterrane gebieden. De bedoeling van de overheid was dat deze gastarbeiders naderhand weer terug zouden verhuizen naar hun land van herkomst, maar dat gebeurde niet. Volgens het interview van SFU Dutchdesign met Eva de Klerk (2011) kwamen deze arbeidsmigranten, wonend in Amsterdam-Noord, negatief in het nieuws.

In 1979 zorgde onrust in het Midden-Oosten voor een crisis op de energiemarkt. Iran was eerst op het Westen gefocust, maar er werd door een verandering in het regime een andere koers gekozen. Hierdoor lag van de ene op de andere een groot deel van de olie-export stil, Iran was toentertijd de tweede grootste olie-exporteur van de wereld. Hierdoor schoot de olieprijs omhoog wat leidde tot het faillissement van de NDSM (stichting-ndsm-herleeft.nl, z.j.).

Wie krijgt de locatie?

De officiële website van de NDSM citeert:

“Het faillissement van de NDSM luidde een periode van verloedering, drugs en prostitutie op de verlaten NDSM-werf in. Totdat er op een gegeven moment een paar kunstenaars waren die samen met de gemeente de handen in één sloegen om op deze locatie een broedplaats te creëren. Hierdoor ontstond er reuring op het terrein, wat resulteerde in de Stichting Kinetisch Noord. Deze pionieren creëerden als het ware een nieuwe fase. De eerste fase van de NDSM-werf.” (ndsm.nl/, 2017).

Een van deze pioniers is Eva de Klerk, met wie ik tijdens dit onderzoek e-mail contact heb gehad. Na de standaard e-mail formaliteiten kon ik een aantal vragen diepgaandere vragen stellen. Dit was voor dit onderzoek een ‘must’ aangezien zij zelf heeft meegeholpen aan het ontstaan van dit kunstdorp. Zij zag namelijk samen met de Stichting Kinetisch Noord en andere initiatiefnemers een mogelijkheid in de loods van de NDSM. In samenwerking met de gemeente is dit plan in werking gezet. De gemeente zocht een manier om deze locatie te laten opbloeien. Dit bleek uit een interview dat ik heb gedaan met twee kunstenaars, werkend op de NDSM-Werf: Bart Stuart & Klaar van der Lippe.

Het vaststellen van de toekomst van de NDSM-Werf werd gedaan aan de hand van een soort prijsvraag in het Parool (Stuart & van der Lippe, 2018). De gemeente probeerde aan de hand van een oproep initiatiefnemers te lokken die zich bezig wilden houden met de NDSM-Werf.

Uit het interview blijkt echter dat de gemeente, volgens de twee kunstenaars, nooit de intentie heeft gehad om de initiatiefnemers hun gang te laten gaan. De taak van de gemeente was namelijk het herbergen van een grote groep kunstenaars. Deze kunstenaars werden door stijgende huizenprijzen uit hun anti-kraak panden gezet (Vloet, 2000). Het sluiten van de zogenaamde Kalenderpanden was één van de redenen van het broedplaatsenbeleid van de gemeente. Uit angst voor het volledig wegstromen van alle kunstenaars naar andere steden werd er besloten om de NDSM-Werf aan te stellen als broedplaats.

Het broedplaatsenbeleid is een controversieel onderwerp geweest onder de krakers. Waar in de anti-kraak panden ‘wonen en werken’ nog gecombineerd konden worden, kon dit in een broedplaats niet. De reden dat er niet gewoond mocht worden is dat de gemeente wilde voorkomen dat er ‘wortels’ in de grond groeiden, in de vorm van emotionele verbintenis met de locatie. De gemeente heeft deze regel bedacht met het oog op de toekomst. De gebruikers van de ateliers zouden makkelijk verwijderd moeten kunnen worden. Dit gaat moeilijker als ze zijn gesetteld (Stuart & van der Lippe, 2018). Naast het feit dat er niet gewoond mocht worden, waren ook de huurprijzen hoog en kwamen er meer regels in het leven (Vloet, 2000). Tenslotte heeft het broedplaatsenbeleid, volgens de kunstenaars die ik heb geïnterviewd, iets weg van een manier om geld te verdienen in de toekomst. Hier worden de kunstenaars en andere werkruimtegebruikers gebruikt om geld aan te verdienen. Dit wordt staatsgeleide gentrificatie genoemd door Klaar van der Lippe (2018).

In het citaat van de NDSM, gebruikt aan het begin van dit hoofdstuk, wordt er vermeld dat de kunstenaars en de gemeente hun handen ineensloegen om zo het kunstdorp binnen de loods te realiseren. Dit heeft weg van de door Marcuse (2011) gebruikte concepten: *social reform* of *social justice planning*. De groep, samengesteld uit kunstenaars en andere initiatiefnemers, vormen samen met de gemeente een samenwerking. Het lijkt op een typisch voorbeeld van *bottom-up planning*. Echter wordt hier door de kunstenaars anders over gedacht. In het interview vertelt Bart Stuart (2018) mij dat er weinig sprake is van planning van onderaf. De gemeente heeft uiteindelijk alle touwtjes in handen en het is volgens hem niet zo dat de werkplaatsgebruikers al deze ruimte kunnen gebruiken, naar eigen inbreng. Deze zouden er, cru gezegd, alleen zijn om de schijn op te houden dat het om een gezamenlijk proces gaat. Het beleid rijgt dus meer naar *technocratic planning* met een *social justice* jasje aan (Stuart & van der Lippe 2018).

Zij vertelden mij ook dat de oud-voorzitter van de Stichting Kinetisch Noord, Kim Tuin, is opgestapt omdat zij vond dat ze te weinig invloed had op de ontwikkeling van de NDSM-Werf, waardoor deze stelling toch wel meer aannemelijk lijkt te zijn.

Toekomstperspectief NDSM-Werf

Na het realiseren van het kunstdorp in de NDSM-loods, werd de locatie steeds aantrekkelijker voor andere bedrijven. Dit is het moment dat het gentrificatieproces langzaam van de grond kwam. Bedrijven als Red Bull en MTV verplaatsten zich naar de locatie, omdat deze als hip werd beschouwd. Langzamerhand werd er steeds meer geïnvesteerd in de locatie en andere bedrijven stroomden langzaam binnen. Dit was het moment dat de gemeente en de projectontwikkelaars stuitten op tegenstand van de gebruikers van de locatie. De waarde van de grond steeg langzaam en dit zorgde ervoor dat er een aantal kunstenaars de huur niet meer konden betalen. Langzamerhand veranderde de oude samenstelling van anti-kraak kunstenaars naar een nieuwere generatie. Dit is een vorm van *direct displacement*. Daarnaast veranderde, door de komst van de grote bedrijven, de sfeer van de NDSM-Werf steeds meer. De oude garde trok langzaam weg, wat vervolgens weer een nieuwe golf van wegtrekkende kunstenaars activeerde. Dit, samen met de verandering van het karakter van de NDSM-Werf van vrijplaats naar een bedrijventerrein, zorgde voor *indirect displacement* op de NDSM-Werf.

Na het ontslag van Kim Tuin, is er een nieuwe voorzitter bij de Stichting Kinetisch Noord aangesteld. Rob Post, een oud-stadsdeelvoorzitter, vertelt in een interview in de lokale krant NDSM-Open (2017) dat de NDSM-Werf niet hoeft te vrezen voor het verlies aan karakter. Zijn redenering achter de gedachtegang dat er niet gevreesd hoeft te worden over grote veranderingen vertelt hij in de krant:

“Als je hier gaat wonen, dan wil je die ruimte zelf ook graag behouden. Maar wat je zegt is waar, als je het bijvoorbeeld gaat hebben over bewoners en geluidsoverlast, dan zullen festivals lastiger worden. Maar aan de andere kant, als er reuring is, is dat alleen maar mooi als je besluit om hier te gaan wonen. Het uitgaanspubliek verlies je misschien eigenlijk net zoals we met het sluiten van het skatepark dat publiek zijn verloren. Maar goed, je ziet dat er meestal weer ruimte ontstaat voor wat weer heel mooi kan zijn” (NDSM Open, 2017 – p.11).

Hier in dit citaat vertelt Post dat hij niet bang is voor veranderingen. In de laatste zin zie je dat hij samen met de gemeente en de projectontwikkelaars een vorm van *place-making* wilt toepassen (Friedmann, 2010). Zoals eerder gezegd in het theoretisch kader is dit, volgens Friedmann (2010), niet de manier om dit te bereiken. Hij is tegen het slopen van gebouwen, als het gaat om het creëren van een *place*.

In vergelijking tot Kim Tuin is voor Rob Post de NDSM-Werf alleen maar belangrijk met macht, ontwikkeling en gebruik als achterliggende gedachte. Dit leer ik uit het interview met Klaar van der Lippe. (Bart Stuart & Klaar van der Lippe, 2018). Kim Tuin probeerde het cultuuraspect van de NDSM-Werf hoog te houden en is hierin tegen gehouden door de gemeente. Hierin kan de vergelijking worden getrokken met de begrippen die Robert Beauregard (2013) in zijn tekst gebruikt. Rob Post ziet deze locatie meer als een *site* met de potentie tot het worden van een *place*. Echter moet er voor hem nog veel verschillende gebouwen worden neergezet om het tot een *place* te creëren.

Conclusie:

Concluderend kan gesteld worden dat er inderdaad een gentrificatieproces heeft plaatsgevonden op de NDSM-Werf. Nieuwe bedrijven vestigen zich op het terrein, waardoor kunstenaars en andere gebruikers *displacement* ondervinden. Dit komt ook door de stijgende huur en het veranderende karakter van de locatie.

Echter zijn vooral de ontwikkelingen die buiten dit gentrificatieproces afspelen de reden dat dit niet een prototype van het gentrificatieproces is. Dit is de informatie die belangrijk is geweest voor mij om een antwoord op mijn onderzoeksvraag te vinden.

Het eerste overduidelijke verschil met het standaard gentrificatieproces is het feit dat er niemand op de NDSM-Werf woonde. Het broedplaatsenbeleid was zo opgezet door de gemeente dat de locatie alleen voor werk werd gebruikt.

Het tweede verschil met het prototype gentrificatieproces is de manier waarop de NDSM-Werf een hippe buurt is geworden. Dit werd in de interviews die ik heb afgenomen staatsgeleide gentrificatie genoemd. De overheid had al van tevoren gepland dat de locatie in de toekomst onderdeel zou zijn van een gentrificatieproces. Hierin voelen een aantal kunstenaars die op de werf werkzaam zijn of waren zich gebruikt.

Tenslotte is de façade die de gemeente ophoudt dat er *bottom-up planning* plaatsvindt een groot verschil met het een normaal gentrificatieproces. Het feit dat Kim Tuin, voorzitter van de Stichting Kinetisch Noord, ontslag neemt omdat ze te weinig verandering aan kan brengen is hier een voorbeeld van. De gemeente heeft alle touwtjes in handen en beweegt de kunstenaars en andere gebruikers als schaakstukken over haar bord.

De NDSM-Werf, de locatie waar vroeger enorme vrachtschepen van de werf rolden, was vroeger een Amsterdams boegbeeld door haar economische voorspoed, waarna dit in 1984 langzaam afbrokkelde tot een ruig landschap, waar fazanten en prostituees zij aan zij rondliepen. De locatie werd compleet omgetoverd tot een vrijplaats door middel van kunst en cultuur.

Literatuurlijst:

Beauregard, R. (2013) *The neglected places of practice*. In: Fainstein and DeFillippis (2016) *Readings in Planning Theory* (4th ed.). Wiley Blackwell, London – New York, p. 277-292.

Burospelen (z.j.) *Bart Klaar* [online] <http://www.burospelenblog.nl/163085619> (geraadpleegd: 23 januari 2018).

Friedmann, J. (2010) *Place and place-making in cities. A global perspective*. In: Fainstein and DeFillippis (2016) *Readings in Planning Theory* (4th ed.). Wiley-Blackwell, London-New York, p. 503-523.

Houtum, H. van (2010) *Human blacklisting: the global apartheid of the EU's border regime*, *Environment and Planning D* 28(6) p. 957-976.

Hubbard, P. (2016) *Urban Segregation and Social Inequality*, in: Daniels, P., Bradshaw, M., Shaw, D., Sidaway, J. & T. Hall ed., *Introduction to Human Geography*. Harlow: Pearson, p. 206-223.

Klerk, E. de (z.j.) *Biografie Eva de Klerk* [online] <http://www.evadeklerk.com/en/bio/> (geraadpleegd: 3 januari 2018).

Marcuse, P. (1985) *Gentrification, Abandonment, and Displacement: Connections, Causes, and Policy Responses in New York City*. In: *Urban Law Annual; Journal of Urban and Contemporary Law* (Vol. 28). http://openscholarship.wustl.edu/law_urbanlaw/vol28/iss/4 (geraadpleegd: 20 januari 2018)

Marcuse, P. (2011) *The three historic currents of city planning*. In: Fainstein and DeFillippis eds., (2016) *Readings in Planning Theory*. Wiley Blackwell: Londen-New York, p. 117-131.

Musterd, S. (1996) *Ethnicity and the Dutch Welfare State: The Case of Amsterdam*. [online] In: *EthniCity, Geographic Perspectives on Ethnic Change in Modern Cities*. In: Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen, Rowman & Littlefield, p. 121-140.

NDSM Website (z.j.) *Historie NDSM-Werf* [online] <http://www.ndsm.nl/> (geraadpleegd: 12 januari 2018).

Pinkster, F.M. (2016) *Narratives of neighborhood change and loss of belonging in an urban garden village*, *Social & Cultural Geography* 17(7), p. 871-891.

Steden in transitie (z.j.) *Eva de Klerk* [online] <https://stedenintransitie.nl/interview/eva-de-klerk-spoort-mensen-aan-om-op-eigen-kracht-hun-omgeving-vorm-te-geven> (geraadpleegd: 23 januari 2018).

SFU Dutchdesign (2011) *Eva de Klerk / NDSM - SFU DutchDesign* [online] https://www.youtube.com/watch?annotation_id=annotation_352946&feature=iv&src_vid=KHGJhl-gTdg&v=rIFrLuODucA (geraadpleegd: 9 januari 2018).

Stichting NDSM Herleeft (z.j.) *NDSM toen nu en later* [online] <http://www.stichting-ndsm-herleeft.nl/ndsm-toen-nu-en-later> (geraadpleegd: 28 december 2017).

Travelmag (z.j.) *Foto "make art not money"* [online] <http://www.travelmag.com/articles/amsterdam-noord/> (geraadpleegd: 23 januari 2018).

Vloet, C. (2000) *Broedplaats is een scheldwoord geworden*. NRC Handelsblad, 4-11-2000, p. 41.

Wikipedia (2014) *Foto NDSM-Werf* [online] [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:NDSM_werf_Amsterdam_\(15411760015\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:NDSM_werf_Amsterdam_(15411760015).jpg) (geraadpleegd: 22 januari 2018).